

Julkaistu: Paasonen, Susanna, Metropolin lumo ja kaipuu: Forum kaupunkikokemuksen tilana. *Lähikuva* 4/2002, 6–18.

Metropolin lumo ja kaipuu: Forum kaupunkikokemuksen tilana

1990-luvun lopulla Helsingin ydinkeskustassa avattiin kaksi suurta elokuvakompleksia, Sandrew-Metronomen 10-salinen Kinopalatsi (1998) ja Finnkinon 14-salinen Tennispalatsi (1999). Näistä edellinen sijaitsi entisen Formia-teatterin tiloissa ja jälkimmäinen uusiokäyttöön kunnostetussa Tennispalatsissa. Avajaisten uutisoinneissa korostettiin monisalisten elokuvateatterien uutuutta ja niitä pidettiin jopa uuden elokuva- ja vapaa-ajan kulttuurin merkkeinäkin. Vastaavaa puhetta liittyi myös Kinoston entisen Capitol-teatterin tiloihin vuonna 1985 avaamaan 7-saliseen Forumiin.

Elokuvateattereissa, samoin kuin muissakin urbaaneissa kaupallisissa tiloissa, on tuotettu ja niistä on luettu suurkaupunkilaisen kulutuskulttuurin merkkejä vuosisadan ajan. Tarkastelen seuraavassa, miten uudelleenrakennettua kauppakeskus Forumia sekä sen yhteydessä olevaa elokuvateatteria (Forum 7) kuvailtiin, kehystettiin ja merkityksellistettiin erilaisissa avajaisten julkisuusteksteissä. Painotukseni on suurkaupunkilaisuuden ja uutuuden merkkien tuottamisessa, niiden konteksteissa ja jatkumoissa, (elo)kuvallisuuden ja kaupunkilaisuuden yhteyksissä. Tarkastelen Forumin kuvauksia tuottavina performatiivisessa merkityksessä: niissä tuotettiin paitsi erilaisia odotushorisontteja, myös erilaisia kaupunkitilan käyttämisen ja kokemisen viitekehyksiä.

James Donaldin tavoin näen kaupunkitilan erilaisten poliittisten, sosiaalisten ja kulttuuristen assosiaatioiden täyttämänä. Kaupunki on olemassa paitsi betonina ja teräksenä, myös "representaationa, projektiona ja kokemuksena".ⁱ Forumin yhteydessä representaatiot ja projektiot koskivat keskeisesti kansainvälisyyttä ja suurkaupunkilaisuutta, "city-kulttuurin" merkkejä ja kulttuurin kuvallisuutta. Tämä "citypuhe" ei ollut suinkaan ominaista vain 1980-luvulle. Tarkastelenkin sen muotoja suhteessa 1920-luvun kaupunkikeskusteluihin sekä laajemmin tapoihin rakentaa suurkaupunkilaisuutta vertausten ja nimeämisen kautta. Citypuhe on leimannut tapoja kuvailla urbaania kokemusta, jota on kiinnitetty merkittävän usein kaupallisiin kulutus- ja huvikulttuurin tiloihin, kuten tavarataloihin, elokuvateattereihin ja ostoskeskuksiin. Siinä missä 1980-luvun citypuhe on selvästi läsnä Forumin uutisoinneissa ja muissa kaupunkilaisuutta käsitelleissä journalistisissa kirjoituksissa, 1920-luvun citypuhe toimi kontekstina Forum 7:n tiloissa aiemmin toimineelle Capitol-teatterille.

1920- ja 1980-lukujen citypuheen väliset samankaltaisuudet ovat yllättäviä kun huomioidaan vuosikymmeniä erottava aikaväli, niiden taloudelliset, poliittiset ja kulttuuriset kontekstit. Kuten Lynn Spigel korostaa, jatkumoiden ja historiallisten paralleelien käytössä tulee painottaa myös niiden välisiä katkoksia, käsitteellisiä ja kontekstuaalisia eroja, sillä mikään toisto ei ole koskaan identtistä.ⁱⁱ "Asioiden tilan" muuttumattomuuden sijaan käsittelenkin citypuheen retorisia keinoja ja niiden mahdollista tehoa, joka pohjaa paljolti toistoon ja kielikuvien kierrättämiseen.

Suomalaisen suurkaupungin rakentaminen

Keskelle 1980-luvun nousukautta 6.11.1985 valmistunut Forum oli aikansa suurin katettu suomalainen kauppakeskus, jonka yhteydessä sijaitseva elokuvateatteri oli niinikään seitsemine saleineen ennennäkemättömän suuri. Helsinkiin oli jo vuotta aiemmin avattu Senate Center, ja Forumin lisäksi kaupungin keskustaan nousivat lähivuosina Kluuvin ja Velholinnan kauppakeskukset sekä Stockmannin tavaratalon uudisrakennus. Kauppakeskuksia kohosi 1980-luvulla myös Suomen muiden suurten kaupunkien keskustoisiin: Turkuun rakennettiin Hansakortteli ja Tampereelle Koskikeskus.

Ensimmäinen Forumin kauppakeskus oli suunnitteilla jo 1920-luvulla ja korttelin omistanut suurliikemies Amos Anderson jopa järjesti hankkeesta arkkitehtikilpailun 1928. Hanke kuitenkin peruttiin laman tullessa ja korttelin rakennukset pysyivät vuonna 1926 avattua elokuvateatteri Capitolia lukuun ottamatta lähinnä toimistokäytössä.ⁱⁱⁱ Huolimatta siitä, että ensimmäinen Forumin kauppakeskus valmistui vasta vuonna 1951 seuraavan vuoden olympialaisia varten, korttelilla on siis runsaan 70 vuoden historia modernin helsinkiläisen kaupunki- ja kulutuskulttuurin sijana.^{iv}

Suomalaisen kaupunkikulttuurin tutkimuksessa on huomioitu siihen lähtökohtaisesti liittyvä fantastisuuden, toiveikkaan haaveilun elementti: "Kaksikymmenlukulaisessa kaupunkikulttuurin ihailussa – ja kenties 80-lukulaisessakin – oli vahva ristiriita todellisuuden kanssa. Suomi oli maatalousmaa, jossa metropolit sykkivät lähinnä modernista elämästä haaveilevien mielissä. Aidon suurkaupunkitunnelman saattoi löytää korkeintaan Erottajalta tai Aleksanterinkadun tungoksesta. Tämä ei kuitenkaan estänyt modernin unelmia."^v Kyseessä eivät kuitenkaan Suomessakaan olleet pelkät modernin haaveet, sillä maan pääkaupunki kasvoi voimakkaasti, mikä merkitsi uusia kuluttajia ja kysyntää laajoille sosiaaliryhmille suunnatuille kaupunkikulttuurin muodoille ja teollisesti tuotettujen hyödykkeiden kulutustiloille – kuten elokuvateattereille, ravintoloille ja muulle kaupalliselle vapaa-ajan kulttuurille.^{vi}

Väkimäärän kasvaessa haluttiin kasvattaa myös kaupungin fyysisiä mittapuita vastaamaan kansainvälisiä esikuvia, ja 1924 julistettiin kilpailu Helsingin keskustan asemakaavan suunnittelusta. Tarkoituksena oli rakentaa Helsingistä uudenlainen eurooppalaisten ja yhdysvaltalaisen metropolien esimerkkien mukainen suurkaupunki. Kilpailun voittanut arkkitehti Oiva Kallio suunnitteli kaupunkiin leveitä puistokatuja, pilvenpiirtäjiä ja tornitaloja. Nämäkin suunnitelmat kariutuivat 1930-luvun lamaan ja sota-aikaan ja suunnitelmista toteutettiin vain hotelli Tornin vuonna 1931 valmistunut rakennus.^{vii} 1920-luvun suunnitelmiin lukeutui myös Stockmannin uusi tavaratalorakennus. Arkkitehti Sigurd Frostérus, jota Jörn Donner ylistää Stockmannin juhkakirjassaan "suurkaupunkilaisesta näkemyksestä", kirjoitti 1922 esseeseen "Pilvenpiirtäjä kannattaa", jossa hän suunnitteli korkeaa tornia uuden mannermaisen tavaratalon huipennukseksi, ihailtujen yhdysvaltalaisen pilvenpiirtäjien vastineeksi. Vaikka yrityksen johtokunta harkitsikin pitkään tornin rakentamista, vietettiin rakennuksen harjannostajaisia tornilla.^{viii}

Näiden runsaasti huomiota saaneiden ja usein piirustuspöydälle jääneiden rakennushankkeiden ohella Helsingin kansainvälisyyttä ja kaupunkikulttuurin olemassaoloa on rakennettu paljolti puheen, assosiaatioiden ja mielikuvien kautta. Suurkaupunkilainen oleminen on ollut olemista "kuin jossain muualla" – metropolin tunnelmaa on tuotettu ja sen olemassaoloa todisteltu esimerkkien ja vertausten avulla. Suurkaupunkilaisuuden retoriikkaan kuuluu, että yksittäisiin rakennuksiin, kauppa- tai ravintolatiloihin tiivistetään monimiljoonaisten kaupunkien huvikulttuuria, maamerkkejä ja historiaa. Toisin sanoen laajojen alueiden ja monimuotoisten kaupunkikulttuurien kirjo siis typistetään esille nostettaviin avaintiloihin. Maantieteellisesti ja asukasmääräisesti pienessä kaupungissa suurkaupunkilaisiksi merkityt tilat – pariisilaistyyppiset kahvilat, lontoolaistyylliset klubit tai berliiniläistyyppiset baarit – ovat tiloja, joissa voidaan kuvitella oltavan maantieteellisesti "toisaalla", kuin monen miljoonan asukkaan suurkaupungissa.

1920- ja 30-lukujen Helsingissä modernin kansainvälisyyden sijoja olivat uudet (puoli)julkiset kaupunkitilat, kuten kahvilat, tavaratalot, asemat ja elokuvateatterit. Esimerkiksi Fazerin Kluuvikadun kahvila ja Unioninkadun Chat Doré otettiin lehdistössä vastaan esimerkkeinä Helsingin suurkaupungistumisesta. Suurkaupunkilaisuuden tuntua kaupungin keskustaan loivat myös funktionalistiset pankki- ja liiketalot, joiden määrä oli kuitenkin vähäinen.^{ix} Stockmannin vuonna 1930 valmistuneeseen, kaupungin ensimmäiseen ja pitkään ainoaan "mannermaiseen" tavarataloon liitettiin niinkään suurkaupunkilaisia merkityksiä jo ennen sen avajaisia. Rakennuksen rungon ollessa valmiina sen kattoterassille kiivennyt *Hufvudstadsbladetin* toimittaja kuvaili näkymiään innoittuneesti: "koko kaupunki näkyy Stockmannin katolta, Henrikin Esplanaadi (Heikinkatu) muistuttaa jotain Pariisin bulevardia ja Aleksanterinkatu tuo mieleen Broadwayn. Sitä usko olevansa oikeassa metropolissa".^x

Rakennuksen sisäpuolikin kiedottiin samankaltaisiin kansainvälisyyden mieli- ja kielikuviiin:

"Vallitsee yleinen kielten sekoitus, todellinen baabelintorni tämä on, maailman kaikkien kielten hiljainen sorina meidän rakkaasta kotikielestämme englantiin, saksaan, ranskaan, italiaan, japaniin jne. Se panee pään pyörälle ja meistä tuntuu että olemme tulleet vieraaseen maahan, johonkin maailman suurkaupunkiin, emmekä suinkaan omaan Helsinkiimme."^{xi} Raja "meidän" ja "muiden", kaukomaiden suurkaupunkien ja kotoisen Helsingin välillä häilyi kuvauksessa vastaavalla tavalla kuin myöhemmin Forumin ostostilan kohdalla. Stockmann oli tässä kansainvälinen ihmetila, jonka "näyteikkunat asettavat esille erilaisia tavaroita kaikkialta maailmasta herättääkseen kaipauksemme ja omistushalumme", Baabelin torni, vieras maa.^{xii} Toisin sanoen tavaratalon tila toimi pohjana retoriselle harjoitukselle, jossa Stockmannista luotiin sekä kansainvälisyyden että kaupunkilaisuuden kulminaatiopistettä.^{xiii}

Uudelleenavajaisten yhteydessä Forumiin yhdistettiin runsain mitoin suurkaupunkilaisuuden tunnusmerkkejä. *Hufvudstadsbladetin* toimittaja kuvasi avajaisiaan viettänyttä Forumia pieneksi palaksi suurkaupunkia, jossa vierailijat voivat unohtaa suomalaisen tylsyyden ja harmauden. Myös lehdessä siteeratut asiakkaat kuvasivat kauppakeskusta fantastiseksi: "täysin korkeinta kansainvälistä tasoa, sanovat Ethel Söderlund ja Dolly Fagerholm Forumista. Tämä on jotakin uutta ja kaivattua, jota Suomessa ei ole aikaisemmin ollut."^{xiv} Helsingin Sanomien toimittaja puolestaan kuvaili Forumin avajaisten tungosta, tavara- ja väkijoukkoa kansainväliseksi: "Sisällä oli tunne, että vihdoinkin on tullut kotiin. Tällaista on Tukholmassa ja Lontoossa ja Pariisissa ja Berliinissä ja Roomassa".^{xv} Tuotevalikoimat toimivat viittauskohtina Euroopan suuriin kaupunkeihin, jotka nähtiin jonkinlaisina kulutuspoliksina. Forumia käsitteellistettiin kansainvälisiä esikuvia vastaavana, edustavana tilana, joka "ei häpeä vertailua yhdenkään eurooppalaisen liikekeskuksen kanssa".^{xvi}

Forumien rakennuksen siis sanottiin tavoitelleen ja myös saavuttaneen näkymättömän eurooppalaisuuden kriteerin. Yleisesti ottaen Forumiin ja vuosikymmenen muihin ostostiloihin liittyi journalistisessa kirjoituksissa innostuksen lisäksi jopa jonkinlainen nolostus helsinkiläisen kaupunkikulttuurin nuoruudesta suhteessa tunnettuihin metropoleihin: "Pariisi sai pasaasinsa jo viime vuosisadalla, Helsinki sai foorumit ja muut lasinalaistilat viime vuosikymmenellä", kirjoitti Juha Kuisma.^{xvii}

City-kulttuuria etsimässä

Forumien avajaisten suurkaupunkilaisuuden puhe liittyi tiiviisti 1980-luvun "city-kulttuuriin": vuonna 1985 perustettiin myös kaupungin suosituimmaksi ravintolaksi noussut Café Metropol, paikallisradio Radio City sekä kaupunkilehti *City*.^{xviii} Kuten Kari Immonen, Katriina Mäkinen ja Tapio Onnela ovat todenneet, "1980-luvun nousukausi synnytti Suomessa kiihkeän suurkaupunkien ihailun. Haluttiin näyttäytyä ja leikkiä muodilla, kulutus ei enää ollut syntiä. Maaseudulle nousi city-alkuisia yrityksiä ja lehtiä. Kahviloissa istuminen tai viinikulttuurin tuntemus olivat modernin ihmisen mitta. Haluttiin kansainvälistyä ja eurooppalaistua – kuten kaupunkilaisella 1920-luvullakin."^{xix} Vuosina 1926–1930, ennen Stockmannin uuden tavaratalorakennuksen avajaisia, yritys toimi väliaikaisessa City-rakennuksessa. Yrityksen hallituksessa käytiin jopa keskusteluja tavaratalon nimen muuttamisesta Cityksi. Koska tavaratalon osastojen pelättiin sekoittuvan Helsingin lukuisiin muihin city-alkuisiin liikkeisiin ja laitoksiin, Stockmannin nimi säilytettiin jatkuvuuden merkinä.^{xx} Vastaavaa cityterminologiaa kierrätettiin myös 1960-luvun kaupunkisuunnittelussa, kuten Viljo Revellin ja Heikki Castrénin suunnittelemissa, Makkaratalona tunnetussa City-korttelissa. Forumien kauppakeskuksen omistava yritys on puolestaan nimeltään City Forum.

Turo-Kimmo Lehtosen ja Pasi Mäenpään mukaan "kuten 60 vuotta sitten, myös nyt, erityisesti 1980-luvun puolivälin jälkeen, on paljon puhuttu siitä, kuinka Helsingistä on vihdoinkin tulossa mannermainen metropoli. Yhtä lailla kaupunkisuunnittelijat kuin City-radion, City-lehden ja Imagen tapaiset mediat sekä asukkaatkin ovat toivoneet elävää 'eurooppalaista' kaupunkikulttuuria kävelykatuineen, katukahviloineen, kirpputoreineen, katutaiteilijoineen ja urbaaneine tapahtumineen".^{xxi} Vuonna 1989 ensi kertaa järjestetty Taiteiden yö kantoi sanomalehtiutisissa kansainvälisyyden merkkejä, joiden valossa Helsinki näyttäytyi eurooppalaisena kulttuurikaupunkina. "Helsinki on yhden tuhkimoyön ajan keskieuropalaistyylinen pääkaupunki", kirjoitti *Kansan Uutiset*. "Näky oli hyvin epäsuomalainen, se oli kuin suoraan Pariisista", hehkutti puolestaan *Ilta-Sanomat*.^{xxii}

Näissä teksteissä toistuu oletamus, ettei Helsinki (kuten muutkaan kotimaiset kaupungit) ole lähtökohtaisesti enempää eurooppalainen kuin elävän kaupunkikulttuurin sijakaan. Taiteiden yön kohdalla oli kyse hetkellisestä "tuhkimoyön" mittaisesta sekaannuksesta, jota seuraa väistämätön paluu arkeen: eurooppalainen kulttuurikaupunki on siis tekemistä, ei olemista, eräänlainen tilapäinen performatiivinen saavutus.

Vastaavanlainen "tuhkimo-efekti" tuotettiin myös Forumien kutsuvierasavajaisissa, jota uutisoitiin etenkin *Hufvudstadsbladet*issa samppanjan ja julkisuuden henkilöiden merkitsemänä, loisteliaana seurapiiritapahtuman: "Turkkeja, paljetteja ja samppanjaa. Forumien valohallissa oli eilen juhlat

3000:lle kutsuvieraalle. Eilisillan juhlissa nähtiin monia julkkiksia ihmismassassa vilahtelemassa. Diskotähtiä, vuorineuvoksia, näyttelijöitä ja ministereitä – kaikki värikkäänä cocktailina.^{xxiii} Ilta-Sanomien Rita Tainola keskittyi puolestaan kuvailemaan avajaisissa läsnä olleita kuuluisuuksia hoikistuneista Aili ja Raimo Ilaskivestä Vapaudenpatsaaksi pukeutuneeseen muotisuunnittelijaan Nita Salovaaraan.^{xxiv}

Mannermaistumisen ja kansainvälisyyden avainsanat toistuivat Forumin avajaisten yhteydessä esimerkiksi Iltalehden kirjoituksessa: "Pitkä matka on tultu Aleksis Kiven kotikorttelista mannermaiseen kauppakeskukseen. (...) Esa Saarinen pistäytyi Forumissa ennen seminaarin alkua. – Täällä on kansainvälinen ilmapiiri, Esa kehui ja lupasi tuoda mummonsakin katsomaan kauppakeskusta."^{xxv} Seuraavana päivänä ovet aukenivat kaikelle kansalle, ja samppanja muuttui maksulliseksi kahviksi, paljetit ilmapalloiksi ja turkit toppatakeiksi.

Avajaisten (sanomalehti uutisoinnissa korostunut) loiste oli tärkeää, sillä se korosti Forumille annettua symboliarvoa "uuden yltäkyläisen elämäntavan kauas näkyvänä muistomerkkinä" ja "luottokorttiajan monumenttina".^{xxvi} Kansainvälisyyden mielikuvat ryhmittäytyivät Forumin avajaisten uutisoinneissa vaurauteen ja kulutusmahdollisuuksiin. Vaikeasti kuvailtavissa olevan "kansainvälisen ilmapiirin" voikin ymmärtää monista maista tuotettujen hyödykkeiden, englanninkielisten liikekylttien ja lajityyppimäisen kauppakeskustilan yhteisvaikutukseksi.

Kulutuksen teatterit

"Forum on Suomen suurin katettu kauppakeskus. Forum on yli sata yrittäjää, joilla on liikkeitä ja palvelupisteitä neljässä tasossa. Forum on miltei kuusisataa parkkipaikkaa. City Forum kattaa yli 80 000 neliö- ja 450 000 kuutiometriä. Rakennuskustannukset olivat 570 Mmk. Mitattavissa olevaa tärkeämpää on kuitenkin se, mitä ei voida mitata. Voimakas valoelämys. Mikä mielihyvä kirjaimellisesti kylpeä tuhansissa valoissa Suuren Pimeyden jo alettua! Miten ratkaisevaa valo onkaan liikkeille – tie kuluttajan lompakolle käy silmän kautta. Silmä on ihmisen nälkäisin elin. Sen varassa Forum-keskus toimii. Siellä on helppo kulkea ympäriinsä, helppo löytää, helppo katsoa. Koko keskus ja kaikki liikkeet on suunniteltu kuluttajaa varten."^{xxvii}

Hufvudstadsbladetin toimittaja kuvailee Forumia ennen kaikkea elämyksellisenä: valtavana valojen merkitsemänä tilana ja silmää nälkäisenä elimenä, jonka kautta kulkee tie kuluttajan lompakolle. Forum on rakennettu katsetta varten ja kyllästetty kuluttajia houkuttelevalla "silmänruoalla".

Kulutustilojen valaistus ja lavasteet tuottavat tässä teatterillista kokemusta – esiintymistä vieraiden ihmisten katseiden edessä sekä toisaalta näiden tarkkailemista.^{xxviii}

Kulutuskulttuurin tutkimuksessa katseiden kierrättämisen näyteikkunoissa ja niiden heijastavilla pinnoilla, kadulla kulkijoiden keskuudessa, tuotteiden näytteillepanoissa, mainoksissa ja liikkuvassa kuvassa on nähty tiivistävän modernia kaupunkikulttuuria esillä olemisen, esiintymisen ja näkemisen tiloina. Etenkin ostostiloissa, joissa kulutusnautinnot perustuvat oman peilikuvan ja kulutusratkaisujen punnitsemiselle, katse on elimellinen osa tilassa liikkumisen kokemusta.^{xxix} Tavaratalojen tai kauppakeskusten kuljeksijoita ei voi kutsua yksiselitteisesti ostosten tekijöiksi tai kuluttajiksi, sillä kiertely ja hypistely ei väistämättä kulminoitu ostosten tekemiseen – eikä tämä ole välttämättä edes toiminnan päämäärä. Niinpä myöskään liikkeissä kiertelyäkään ei voi kutsua ostamiseksi tai ostoksilla käymiseksi. Turo-Kimmo Lehtosen mukaan kyseessä onkin *shoppailu*, sosiaalinen muoto, kaupassakäynti ajanviettona.^{xxx} Ympäristöä ei vain nähdä vaan sitä myös katsellaan. Rob Shields painottaa, että katseiden kierto ja vaihto, "katseiden kieli" muodostaa suuren osan shoppailukokemuksesta, jossa on paljolti kyse paitsi hyödykkeiden katselusta, myös itsen esittelemisestä muulle tilassa liikkuvalla yleisölle.^{xxxi}

Uusi Suomi haastatteli Forumin avajaisten yhteydessä Pukevan uuden myymälän suunnittelijaa: "Tavaratalo on suuri teatteri. Sieltä haetaan jännitystä, kauneutta ja niiden välisiä suvantokohtia. Näin sanoo Helsingissä vieraileva amerikkalainen tavaratalosuunnittelija Norwood Oliver. Hänen mielestään tavaratalo eroaa muista näyttämöistä vain siinä, että siellä näyttelijöinä ovat asiakkaat (...) – (Ihmiset) lähtevät ostamaan mielihyvää, tyydyttämisen halujaan, jotka tavaratalon tulee täyttää".^{xxxii} Tässä innostuneessa kuvauksessa shoppailukokemus kuvataan kaikille avoimena viihteenä, jota kulutuskyvyn rajat tai ei-hyväksyttävät esiintyjät eivät pääse häiritsemään. Mielihyvä, jännitys ja nautinto sidotaan kulutustavaroihin, jolloin tyydytyksen luvataan seuraavan maksutapahtumaa.

Katseiden kierto on kuitenkin sidoksissa myös tarkkailuun ja valvontaan – jo varhaiset tavaratalot käyttivät myyjiä, myymäläetsiviä ja peilejä tarkkaillakseen kuluttajia.^{xxxiii} Kuljeksijoiden sisäisen kontrollin menettämisen varalta kehitellään aina uusia tarkkailun ja sulkeistamisen tekniikoita – kuten valvontakameroita, kaksisuuntaisia peilejä ja hälyttimiä, joiden avulla käytöshäiriöt pyritään minimoimaan.^{xxxiv} Ostostilat myös hyödyntävät panoptisia rakennusmalleja, joita täydennetään kameroiden mekaanisten silmien avulla – esimerkiksi Forumissa valaisimien mallisia valvontakameroita on sijoitettu huomaamattomasti yläparven viherkasvien lomaan. Koneellisen ja näkyvän videovalvonnan avulla merkitään tilojen halutut ja ei-halutut käyttäjät, eivätkä yksityisomisteiset julkiset tilat eivät siis suinkaan ole avoimia kaikille.^{xxxv}

Katseiden kiertoa ja hallintaa voidaan ajatella myös Anne Friedbergin tapaan laajemmin suhteessa kulttuurin kuvallisuuteen. Friedberg tarkastelee kaupunkikulttuurin, shoppailun ja elokuvallisuuden yhteyksiä katseen muotojen ja maailman hahmottamisen tapoina nähden 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tavaratalot, näyttelyt ja museot liikkuvan katseen kouluina, joita seurannut elokuva mahdollisti katselijan irtautumisen ajan ja paikan yhteydestä ja maailman havainnoimisen representaatioiden kautta.^{xxxvi} Friedberg siis käsitteellistää elokuvallista kokemusta kaupallisen kaupunkikulttuurin tuottamien, sukupuolittuneiden katsomisen tapojen kontekstissa keskittymättä niinkään elokuvien sisältöihin, estetiikkaan tai lukutaitoihin.^{xxxvii} Tämän elokuvakokemukselle rakentama kehys on samalla sekä materiaalinen että metaforinen: elokuva on urbaani viihdemuoto, joka pohjaa suurkaupunkilaiselle tavalle havainnoida nopeasti liikkuvaa audiovisuaalisten ärsykkeiden paljoutta. Vastaavasti elokuvakokemus on muokannut maailman havainnoimisen tapoja ja muovannut arkista kokemusta.^{xxxviii}

Sekä tavaratalot, kauppa- ja ostoskeskukset että elokuvateatterit ovat siis olleet tiloja kokemusten tuottamiselle, markkinoinnille ja myynnille, jossa kansainvälisyys on tuottanut eräänlaista lisäarvoa. Toisaalta on tarpeen huomioida myös katseen muotoihin ja katsekeskeisyyteen keskittyvän näkökulman rajoitukset ja sen mahdollisesti tuottamat perspektiiviharhat. Kuten Eeva Jokinen ja Soile Veijola toteavat, kuvallisuuteen painottuva puhe latistaa aistimellisuuden kuvallisuudeksi, jolloin laajemmat ruumiillisuutta ja kokemuksellisuutta koskevat kysymykset katoavat.^{xxxix} Elokuvateatterien upottavat tuolit, rentouttavat tai kiihdyttävät äänimaailmat tapaavatkin unohtua katseen muotoja korostavassa näkökulmassa – puhumattakaan shoppailuun liittyvän asusteiden sovittamisesta, hypistelystä, tuoksuista tai kahviloissa käymisestä, joita ei voi käytänteinä tai kokemuksina suinkaan rajata vain katseen kenttään kuuluviksi. Katseeseen keskittyminen abstrahoi kokemuksellisuutta. Samalla teatterimaisuus ja esityksellisyys uhkaavat latistua osallistumisen ja elämyksellisyyden sijaan tyyliteltyksi katseluksi.

Capitol, elokuvapalatsi

Suuret tavaratalot olivat 1800-luvun lopulla eklektisine arkkitehtuureineen, tuotteiden esillepanoa kehystäneine kangaslaskoksineen, stukkakoristeineen ja patsaineen kulutuksen "unelmatempeleitä".^{xl} Siegfried Kracauerin kuvailemat elokuvallisen "ajanvietteen palatsit", "optiset taikamaat" ja "nautinnon pyhätöt" puolestaan syntyivät seuraavan vuosisadan alussa, kun elokuvasta tuli teollisuutta.^{xli} Entistä näyttävämpien elokuvateatterien toivottiin tekevän huvimuodosta keskiluokkaisemman ja kunniallisemman ja 1910-luvun alussa Yhdysvalloissa,

Isossa-Britanniassa, Saksassa, Venäjällä ja Ranskassa alettiin avata elokuvapalatsia, joista ylettömimmät sijaitsivat kaupunkien keskustoissa.^{xlii}

Arkkitehtuuriltaan näyttävät teatterirakennukset toimivat jo sinällään elokuvien mainoksina. 1910- ja 20-lukujen elokuvapalatsien arkkitehtuuri lainaili antiikin, keskiajan ja rokokoon rakennustyyleistä, eksotisoidusta idästä, kuninkaallisista oopperarakennuksista ja museoista. Mielikuvitukselliset rakennukset ylettömästi koristeltuine sisätiloineen lisäsivät elokuvakokemuksen jännittävyttä. Mahtailevat teatteritilat helpottivat siirtymää arkitodellisuudesta elokuvan maailmaan ja takaisin ja teatterit toimivat siis ikään kuin elokuvakokemuksen "kuorina", arkisen maailman ja fiktiomaailman välisinä rajatiloina.^{xliii} Teatteritilojen sisustuksessa yhdistettiin huolta kiinalaisia, intialaisia ja egyptiläisiä vaikutteita antiikkiin viittaavaan klassismiin ja teattereihin muuttuessa yhä suuremmiksi oli myös niiden nimeäminen oli entistä tärkeämpää. Kansainväliset nimimuodit liikkuvat Bijousta ja Princessistä Rexiin, Regaliin ja Palaceen.^{xliiv}

Myös varhaiset suomalaisten elokuvateatterien nimet olivat eksoottisia ja loihittivat esille kansainvälisiä, suurkaupunkilaisia assosiaatioita: Kinematograf International (1901), Maailman ympäri – Världen run(d)t – Grand théâtre cinématographique (1904), Ihmeitten Maailma (1905), (The) London Biograf (1905), Kansainvälinen biogra(a)fi – Internationella biograf ab (1907), Kansainvälinen elävien kuvien näyttämö – International bioteater (1907), Premier biografi (1907), Kosmorama (1908), Maailman kuvat – Världens bilder (1909), Olympia (1909), Tähti-biografi – Stjärn biografen – The Star Biograph (1909), Grand Electrica (1910), Eldorado (1913) ja Progress (1917).^{xliv} Nimet ikään kuin vihjailivat että modernin maailman ihmeet – sähkö, avaruus, edistys, kansainvälisyys, ja jopa tarujen tavoittamaton kultamaa – olivat saavutettavissa elokuvalipun alhaisella hinnalla. Teatterinimet tuottivat elokuvakokemukselle vastaavia kehyksiä kuin myöhempi citypuhekin.^{xlvi}

Nykyisen Forumin paikalla sijainneen elokuvateatteri Capitolin avajaisia vietettiin 16.10.1926 ja se oli 950-paikkaisena Helsingin suuria elokuvateattereita Kino-Palatsin (1919) ja Glorian (1929) tapaan. Helsingin elokuvateatterien historiaa kartoittanut Antti Hannula kutsuu Capitolia elokuvapalatsiksi, mikä se kenties Suomen oloissa olikin.^{xlvii} Capitolin teatteritilan kokemuksen "poikkeuksellisuus", arjen vastaisuus, syntyi ajan muodin mukaisesti geometrisia kuvioita muodostavien lattialaattojen, tyyliteltyjen joonialaisten pylväiden ja samettiverhojen synnyttämistä viittauksista ylellisyyteen ja antiikin Roomaan. Tyyliltään teatteri liittyi art decoon, ja sen hillityn ulkosivun takaa avautuva teatteritila oli runsaammin koristeltu. Elokuvasalissa oli Topi Vikstedin suunnittelemat kattomaalaukset, joiden alastomat, kuin pilvissä leijuvat ihmishahmot voidaan yhdistää antiikin sankaritaruihin. Myös aulan istuimissa oli roomalaisia sävyjä. Capitolinus oli

antiikin Forum Romanumin viereinen kukkula, Jupiterin temppeli ja valtiollisen elämän keskuspaikka, joten teatterin nimeen liittyy vastaavaa mahtipontisuutta kuin Gloriaan tai Kino-Palatsiinkin.

Capitol oli Suomen ensimmäinen äänielokuvateatteri ja teatterin ohjelmisto koostui yleisön suosimista elokuvista, jotka olivat jo 1920-luvulla melko amerikkalaisvoittoisia.^{xlviii} Toisen maailmansodan jälkeen teatterissa esitettiin suhteellisen pienen yleisön neuvostoelokuvia ja linja jatkui aina vuoteen 1982, jolloin teatteri suljettiin korjauksia varten. Vuosina 1982–1985 remontoitu Capitol avasi ovensa 16.8.1985 nimellä Forum 7, muutamaa kuukautta ennen muuta kauppakeskusta. Capitolin vanha sali (nykyinen Forum 1) freskoineen entisöitiin museoviranomaisten ohjeiden mukaan ja teatteriin rakennettiin kuusi uutta salia. Forum 7:stä tuli Helsingin suurin elokuvateatterikokonaisuus, amerikkalaistyylinen kauppakeskuksen kylkeen sijoitettu multiplex-cinema.^{xlix} Ensimmäisenä toimintavuotenaan Forum 7 tavoitteli puolta miljoonaa katsojaa.¹

Kinoston (ja myöhemmin Finnkinon) omistuksessa Forum 7:n linja muovautui aikaisempaa Capitolia huomattavasti kaupallisemmaksi. Teatterissa alettiin esittää lähinnä aikuiskatsojille suunnattuja "laatu elokuvia" ja tasokkuus oli myös Helsingin Sanomien yhden sanan laajuinen maininta teatterikeskuksen linjasta.^{li} Avajaisviikolla ohjelmistoon kuuluivat Alan Parkerin *Birdy*, Terry Gilliamin *Brazil*, Woody Allenin *Kairon purppuraruusu*, John Hughesin *Breakfast Club*, Alan Rudolphin *Ota minut* sekä kotimainen suurelokuva, Pirjo Honkasalon ja Pekka Lehdon *Da Capo*, jota esitettiin suuressa salissa.^{lii} *Da Capo* kuvattiin Los Angelesissa, ja sen maailman ensi-ilta oli Cannesin elokuvajuhlilla. Elokuvan suurellinen Suomen ensi-ilta herättikin enemmän huomiota kuin varsinaisen teatterikompleksin avajaiset:

"Da Capo, 'suomalainen Hollywood-elokuva', sai halivuudin mittapuunsa lopullisesti täytettyä, kun juhlava ensi-ilta supertyylikkäässä Forum-teatterissa lähti käyntiin. Päänäyttelijät Tarmo Mannin charmin johdolla liippasivat Cadillacilla kiihkeästi odottavan vip-yleisön eteen ja aplodeeraus oli seuraus. Eteishallissa näyttelijät Carl-Erik Creutzin ohjin painattivat kätensä kukin omaan sementtikaukaloonsa ja jälleen taputettiin, salamavalojen hurjassa vilkkeessä. Kieltämättä tuo kaikki tuntui upealta."^{liiii}

Päänäyttelijät painoivat kätensä kuvan sementtiin kuten Los Angelesin Walk of Fameelta paikkansa löytäneet Hollywood-tähdet. Niinikään näyttelijöiden saapuminen paikalle valkoisessa Cadillacissa oli selvä tyylilainaus Hollywoodista. Vaikka toimittajat suhtautuivatkin jonkin verran epäillen elokuvan markkinointiin kuuluneeseen avajaishuumaan, myönnettiin tapahtuman tuottama tunne

kuitenkin "upeaksi".^{liv} Hufvudstadsbladet uutisoi ensi-illan aiheuttamaa tungosta, joka lehden mukaan oli niin tukala, että paikalla olleiden poliisikonstaapelien täytyi auttaa ohikulkijoita pääsemään ihmismassojen ohi.^{lv} Elokuvateatterin avajaiset siis ajoittuivat yksiin tämän harvinaisen kotimaisen elokuvatapauksen kanssa, joka loi "suuren maailman" hohtoa teatterin ylle. Avajaisten yhteydessä Forum 7:ää ei yhdistetty vielä rakennustelineiden peitossa olleeseen kauppakeskukseen, vaan vanhaan Capitoliin.

Forum 7 historiallisuuden merkinä

Jos Capitol oli 1920-luvulla kansainvälisiä mittapuita tavoitteleva elokuvapalatsi, eräänlainen uuden kaupunkikulttuurin esimerkkitala, niin 1980-luvulle tultaessa teatteritilaa määriteltiin "historiallisen arvokkaaksi" – on vaikea sanoa, viitattiinko tällä 1920-luvulta jatkuneeseen elokuvaperinteeseen vai tilan antiikkia tavoitteleviin sävyihin. Aulan mosaiikkilattia, kultakoristeiset tuolit ja tummat pylväät erottivat Forumia uusista aikalaisteattereista. Tilan mataluus, suhteellinen hämäryys ja pieni koko tekivät siitä lisäksi melko intiimin. Historiallisesta arvokkuudesta huolimatta tilan kuvattiinkin olevan kaupunkilaisille ennestään tuttuna myös "kodikkaan lämmin".^{lvi} Suomalaisessa kontekstissa vanhempien tyylikerrostumien säilyttäminen oli 1980-luvulla vielä melko harvinaista, mikä kenties osaltaan selittää Forumin tilaratkaisujen saamaa huomiota.^{lvii}

"Forum 7 itsessään on nähtävyyys. Sen sieluhan on helsinkiläisten hyvin tuntema, vuonna 1926 avattu Capitol. (...) Ennen elokuvan alkua voi tutkia mm. kupolin freskot (...) ja monet muut hillityn tyylikkään salin yksityiskohdat. Kaiken kaikkiaan sali on sellainen, jollaisia ei enää rakenneta, mutta onneksi joku silloin tällöin säilyttää."^{lviii}

Forumien elokuvateatterin uudet elementit jätettiin uutisoinneissa sivuosaan ihastelun painottuessa sen entisöityihin osiin ja niiden tyylikkyyteen. Tämä ei ole yllättävää, sillä ostoskeskusten kyljessä toimivat multiplex-teatterit mainitaan usein tunnelmaa vailla oleviksi tehokkuuden perikuviksi jotka haisevat "uudelle autolle".^{lix} Vanhat, perinteiset ja tunnelmalliset elokuvateatterit puolestaan näyttävät tällaisten tilojen vastakohtina. Jaottelu liittyy laajemmin elokuvakulttuurien eroihin: multiplex-teatterissa esitettävä elokuva on hyödyke muiden joukossa, kun se pienessä elokuvateatterissa on kehystetty erilliseksi teokseksi. Multiplex-teatterissa katsoja saattaa mennä katsomaan enemmän "elokuvaa" kuin mitään tiettyä ohjausta ja lopullinen valinta tehdään kenties vasta kassaluukulla.

Kinoston edustajan haastattelussa korostui Forumin suuren salin epäfunktionaalisuus sekä toisaalta sen symboliarvo: "Tällainen sali ei ole kovin toimiva. On monta ovimiestä vaativaa sisäänkäyntiä. Akustiikka ei ole kupolin takia paras mahdollinen. Sali palvelee kuitenkin hyvin kokonaisuutta, ja on koko Forumin lippulaiva."^{lx} Kuvauksessa Forumissa vanhan salin tunnelmallisuus ja nykystandareja vastaavat esitystilat yhdistyvät tuottaen optimaalisen elokuvakokemuksen kehukset. Perinteisyyden valttikortilla teatteri myös karttoi uusiin elokuvakomplekseihin liittyviä negatiivisia arvotuksia: Forum oli siis "enemmän" kuin kliininen multiplex-teatteri.

Iltalehden toimittaja liitti monisalaisen Forum 7:n tarjonnan moninaisuuden kulutuskulttuuriin ja mukavuuksien tavoitteluun: "Me 80-lukulaiset olemme kyltymättömiä. Meitä pitää kosiskella mukavuuksilla, erikoisuuksilla – yksinkertaisesti kaikella hyvällä. Nyt on muotia sijoittaa monia palveluita saman katon alle. Periaate on, että mitä enemmän sitä parempi."^{lxi} Kommentti yhdistyy myös keskusteluun kuluttajan vaihtoehtoista ja palveluiden keskittymisestä. Valinta liitetään vapauteen, monimuotoisuuteen ja kasvuun, kuluttajan mahdollisuuksien jatkuvaan laajenemiseen. Vaikka tuotteiden määrä kasvaa, ei tämä välttämättä merkitse todellisten vaihtoehtojen lisääntymistä, sillä ne saattavat olla perustasolla äärimmäisen samankaltaisia. Edelleen, laajojen tuotemerkkivalikoimien keskittyminen suuriin ostoskomplekseihin merkitsee pienten paikallisyriyten kuihtumista.^{lxii} Pienten elokuvateattereiden kuihtuminen ja elokuvaohjelmistojen homogeenisoituminen suurten kompleksien puristuksessa onkin elokuva-ammattilaisten ja harrastajien pysyvä huolenaihe.

Toisaalta Forum 7:n mahdollistamat uudet kulutuskokemukset nähtiin myös myönteisessä valossa: "Saadapa kerrankin istua koko iltapäivä yhteen menoon elokuvissa – vielä ilman, että tarvitsee välillä säntäillä pitkin kaupunkia teatterista toiseen! Nyt se haave on mahdollista toteuttaa myös Helsingissä."^{lxiii} Forumin teatterikompleksi siis lupaili koko illan kestävästä virtuaalimatkausta samojen seinien sisässä – katsojan ei tarvitsisi juurikaan liikkua, ainoastaan vaihtaa salia ja elokuvakokemusta. Tämä ajatus toistaa Anne Friedbergin pohdintoja yhdysvaltalaisen ostoskeskusten multiplex-teattereista kuvitteellisen liikkuvuuden ja muutoksen nautintoja markkinoivina kokemuskoneina, ostoskeskuksen välineellisinä laajentumina, jotka molemmat myyvät paketoituja kokemuksia ja kuvia.^{lxiv}

Pakenevia viitekohtia

"Tänään se on taas siellä, Mannerheimintiellä ja auki joka ilta ainakin kello kahdeksaan.

Kahdeksan vuoden suunnittelun ja rakentamisen jälkeen Helsingillä on jälleen Foruminsa. Entiseen sitä yhdistää vain nimi. Entisen betonilättänän paikalla on nyt uuden yltäkylläisen elämäntavan kauas näkyvä muistomerkki.

"Forum on Yrjön- ja Simonkatuja Mannerheimintiehen yhdistävien lämmitettyjen käytävien ja kolmeen kerrokseen jakautuvien torien ja hallien marmoripintainen labyrintti. Se on helsinkiläisten uusi olohuone, rännässä tarpomaan tottuneen pohjolan asukkaan hiljaisen toiveiden täyttymys.

"Mutta ennen kaikkea Forum on kuluttajan valtakunta, päätepiste matkalle elintarvikekorttien Suomesta luottokorttien aikakauteen."^{lxv}

Uuden Suomen toimittaja kuvaili uudelleen avattua Forumia innostuneesti asukkaiden hiljaisten toiveiden täyttymyksenä, marmoripintaisena labyrinttina, luottokorttiajan monumenttina ja hektisen liiketoiminnan sijana. Kuvaus on yletön, mutta tuskin kurioositeetti, toistavathan. Forumin omat julkisuustekstit hyvin samankaltaisia kerrontamuotoja. Forum mainosti avajaisten ohjelmaa kahden sivun kokoisella mainoksella sekä Helsingin Sanomissa että Hufvudstadsbladetissa 6.11.1985.

Mainoksen mustavalkoinen piirros kuvasi kauniita, hymyileviä ihmisiä Forumin avarassa ja vehmaassa tilassa. Forum-tunnuksin koristetut ostoskassit, musiikkiesitykset ja huoleton kahvilaelämä kuvittivat mainoksen otsikkoa "Uusi Uljas Forum on ostajan unelma".^{lxvi} Mainosten Forum ei ollutkaan vain ostosten tekemiseen tarkoitettu tila vaan teemapuistomainen nähtävyys, ihanteellinen uusi kaupunkitila, ympäri vuoden vihreä ja lämmin "mahtava elämys", jonka luvattiin sykkivän "kansainvälistä ilmapiiriä".^{lxvii}

Forumien avajaisten yhteydessä kulutuskompleksin tilaa kuvailtiin yhtäältä kansainvälisen city-kulttuurin sekä toisaalta silmäkeskeisen aistimellisuuden kautta. Elämyksellisyys korostui etenkin avajaisten erikoisnähtävyyksien kohdalla, joihin lukeutuivat esiintyjien lisäksi "tasavallan pizzakuninkaaksi kruunatun Rabbe Grönlundin pizzeriaan rappuja myöten rajattu kultainen Rolls Royce sekä Winterin lelukaupan edustalle pysäköity videobussi. Siellä voi ohjelmia seuratessa saada tuntumaa tulevaisuuden matkoihin."^{lxviii} Lapsille suunnatut "tulevaisuuden matkat" täydensivät Forumien kompleksin ostostilojen ja elokuvateattereiden muodostamia katseen kehyksiä. Aikana, jolloin videonauhuri ja -kamera eivät vielä olleet vakiinnuttanut paikkaansa joka kodin hyödykkeenä siihen saatettiin vielä liittää "uuden sukupolven" assosiaatioita. Videobussi nostattaa myös kaikuja elokuvan varhaishistoriasta ja erilaisten projisointien mahdollistamasta virtuaaliturismista.^{lxix}

Ei liene liioiteltua olettaa, että Forumin avajaisten uutisoinnit ja julkisuustekstit tuottivat kertomuksellisia aineksia siihen mittaan saakka, että astuminen Forumin tilaan ilman minkäänlaisia odotushorisontteja oli medioita seuranneille hyvin vaikeaa. Toisaalta nämä kuvaukset tuottivat ylettömyydessään taustaoletuksia, joita Forumin oli vaikea vastata. Toisin sanoen tilan ja sen kuvauksien välillä on pakosti aukko, joka vaatii käyttäjien tulkintoja ja neuvotteluja, tilan luovaa lukemista.

Sekä kauppakeskuksen arkkitehtoniset ratkaisut (marmoripinnat, peilit, kasvit, valo) että uutta ja vanhaa yhdistelevä elokuvateatteri kuvattiin keskeisesti visuaalisina elämyksinä, jotka tuottavat kaupunkilaisille jotakin uutta ja "ennen näkemätöntä". Toisaalta tämä "ennennäkemättömyys" sisälsi melkoisen määrän toistoa, sillä kuvausten retoriikka ammensi tutusta suurkaupunkilaisuuden kuvastosta, jonka avulla kuvattiin vuosikymmeniä aikaisemmin myös Stockmannin tavaratalon tuottamaa kokemusta. Tässä kuvastossa yhdistyivät viittaukset Euroopan ja Yhdysvaltojen suuriin kaupunkiin, oletus kulutusmahdollisuuden vapauttavuudesta ja yleisesti ottaen shoppailusta ja ostostilassa liikkumisesta samanaikaisesti sekä ärsykerunsaudessaan hämmentävänä että loputtoman innoittavana vapaa-ajanviettokokemuksena.

Kansainvälisyys, suurkaupunkilaisuus ja kuluttaminen nivottiinkin tiukasti yhteen niin Forumin kauppakeskuksen, elokuvateatterin kuin Stockmannin tavaratalonkin kuvauksissa: suurkaupunkilainen kokemus olisi saavutettavissa urbaaneissa kulutustiloissa tai elokuvien tapaisten kansainvälisten tuotteiden äärellä. Samalla tietynlaisten palveluiden ja tuotteiden kuluttaminen tai vähintäänkin tuotevalikoimien luona oleskelu nousivat konsumeristisen logiikan mukaisesti "kansainvälisen" – ja "tydyttävän" – elämäntyyliin mahdollisuuksiksi ja edellytyksiksi. Kulutuksen, kansainvälisyyden ja suurkaupunkilaisuuden toisistaan riippuvuutta on toistettu siihen mittaan saakka, että sekä käsitteiden väliset erot että niiden muut merkitykset katoavat helposti näkyvistä.

Tavaratalot, elokuvateatterit, kauppa- ja ostoskeskukset osallistuvat "citypuheen" tuottamiseen erilaisten julkisuuskampanjoidensa kautta, ja ne ovat avainasemassa suurkaupunkilaisuuden merkkejä etsittäessä ja kaupunkikulttuurin olemassaoloa todennettaessa. Kansainvälisyys ja eurooppalaisuus ovat olleet Suomen kontekstissa eräänlaisia haavekuvia, joita on tavoiteltu niin rakennusprojektien, tapahtumien, tiloille annettujen nimien kuin olemassa olevien tilojen kuvausten kautta. Suurkaupunkilaisuus tavoin ne ovat kuitenkin sitkeästi aina toisaalla tai korkeintaan hetkittäin läsnä katoavana tunnelmana, lavastuksena tai esityksenä.

- ⁱ James Donald, "This, Here, Now: Imagining the Modern City". Teoksessa Sallie Westwood and John Williams (toim.), *Imagining Cities: Scripts, Signs, Memories*. London: Routledge, 1997, 181–182.
- ⁱⁱ Lynn Spigel, *Make Room for TV: Television and the Family Ideal in Postwar America*. Chicago: University of Chicago Press 1992, 186.
- ⁱⁱⁱ Carl-Olof Tallgren, *Kvarteret Tuppen förändras: Forum blir till*. Helsinki: Printaco, 1990, 5–7.
- ^{iv} Kukon korttelin tontin omistanut Konstsamfundet alkoi suunnitella jo vuonna 1971 Forumin alueen uudelleenrakentamista. Korttelin kohtalo oli kuitenkin pitkään epäselvä, sillä Alvar Aallon kaavoitussuunnitelman mukaan sen halki olisi ohjattu liikenneväylä ja Forumin rakennus olisi purettu kokonaan liikennejärjestelyjen tieltä. Vuonna 1978 Forum-projektin arkkitehtikilpailun voittanut työryhmä (Kari Hyvärinen, Ilona Lehtinen, Kaarlo Leppänen ja Jaakko Suihkonen) alkoi suunnitella uutta Forumia. Esikuvina käytettiin ruotsalaisia kauppakeskuksia, joihin arkkitehdit kävivät tutustumassa. Pyrkimyksenä oli tuottaa kansainvälisten esikuvien mukainen monikerroksinen kauppakeskus, jollaisia Suomessa ei tuolloin vielä ollut. Tallgren, *Kvarteret Tuppen förändras*, 9–13, 20.
- ^v Kari Immonen, Katriina Mäkinen, ja Tapio Onnela, "Kaksikymmenluku – oliko sitä?" Teoksessa Tapio Onnela (toim.), *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Helsinki: SKS 1992, 13.
- ^{vi} Anna Finnilä, *Stockmann: Suuri tavaratalo*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo, Memoria 8, 1993, 8.
- ^{vii} *Ibid.*, 9–10.
- ^{viii} Jörn Donner, *Kaupungin sydämessä: kahdeksan tapaa kuvailla Helsinkiä*. Helsinki: OY Stockmann AB, 1987, 83–85; Finnilä, *Stockmann*, 12–13; 15; Birger Damstén, *Stockmann genom hundra år 1862–1962*. Helsingfors: Tigelmann's tryckeri, 1961, 112; 307.
- ^{ix} Finnilä, *Stockmann*, 10.
- ^x Hbl 27.4.1930. Lainaus Finnilä, *Stockmann*, 15.
- ^{xi} Anon. Lainaus Donner *Kaupungin sydämessä*, 17–19.
- ^{xii} *Ibid.*, 17.
- ^{xiii} Tavaratalon markkinointikoneistot ruokkivat osaltaan tällaisia mielikuvia. Rakennuksen tekninen laitteisto ja tavarat edustivat "uusinta uutta": hissit kyyditsivät asiakkaita kahdeksanteen kerrokseen saakka ja liukuportaat, sensaatiomainen uutuus, houkuttelivat avajaisviikoilla satoja uteliaita ihmisiä ajelemaan kerroksesta toiseen. Uusi tavaratalorakennus oli aikalaiskirjoituksissa urbaanistumisen merkki, myyntikone ja kansainvälisen kulutusmaailman sija – ja jopa modernin ajan symboli. Paikoittain futurismista muistuttava innostus talon uutta tekniikkaa – viittä pikahissisiä ja liukuhinnamaisista liukuportaita – kohtaan loi talon ylle unelmamaailman loistetta. Finnilä, *Stockmann*, 18, 26–27, 32, 83–84.
- ^{xiv} Hbl 7.11.1985; myös Tallgren, *Kvarteret Tuppen förändras*, 42. Hufvudstadsbladetin Forum- uutisoinnista kuvastuva innostuneisuus voidaan tulkita hyvin materialistisesti, sillä lehdellä on yhteinen omistuspohja kauppakeskuksen kanssa, Konstsamfundet. Lisäksi lehdellä on vuodesta 1989 ollut oma osuutensa City Forumista, Forumin omistavasta yrityksestä. Forumin historiaa kartoittanut Carl-Olof Tallgren toimi puolestaan itse Forum Oy:n varajohtajana sekä City Forumin johtokunnan puheenjohtajana. Tuodakseen esille Forumin herättämää "yleistä innostusta" Tallgren siteeraa toistuvasti Hufvudstadsbladetin kirjoituksia
- ^{xv} Ilse Rautio, "Häpi pöörtdei tu juu". *Helsingin Sanomat* 7.11.1985.
- ^{xvi} Jalmari Torikka, "Plussat ja miinukset". *Iltalehti* 8.11.1985: vrt. Turo-Kimmo Lehtonen, ja Pasi Mäenpää, *Valtava mustekala: kuinka kauppakeskusta käytetään?* Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia, 6:1997, 20.
- ^{xvii} Juha Kuisma, "Kaupunki sellaisena kuin sen kokee". Teoksessa Kari Kortelainen (toim.), *Oikeus urbaaniin: Puheenvuoroja kaupunkikulttuurista*. Forssa: Helsingin kulttuuriseura ja Maaseudun sivistysliitto, 1988, 65.
- ^{xviii} Merja Lind *Aikakauslehti Image kaupunkikulttuurin kommentoijana 1985-1995*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma, Historian laitos, Turun Yliopisto, 1996, 35.
- ^{xix} Immonen et al. "Kaksikymmenluku – oliko sitä?", 12.
- ^{xx} Finnilä, *Stockmann*, 9–10, 14. Vuodesta 1942 saakka *City* oli Stockmannin henkilökuntalehden nimi, joka tosin myöhemmin muuttui avarampaan muotoon *Me Vi* Stockmannin laajennuttua myös muihin Suomen kaupunkiin. Donner, *Kaupungin sydämessä*, 25.
- ^{xxi} Lehtonen ja Mäenpää, *Suuri mustekala*, 20.
- ^{xxii} Marjaana Tuominen, *Kansan Utiset* 2.9.1989, Varpu Helpinen, *Ilt-Sanomat* 1.9.1989. Lainaukset Timo Cantell, "Tarpeesta taiteeseen, taiteesta tarpeeseen – Taiteiden yön tarina". Teoksessa Jaana Lähteenmaa ja Laura Mäkelä (toim.), *Helsingin yö*. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 1995, 120–122.
- ^{xxiii} *Hufvudstadsbladet* 6.11.1985.
- ^{xxiv} Rita Tainola, "Kuluttajan markat uusjakoon, Forum aloitti juhlavasti". *Ilt-Sanomat* 6.11.1985.
- ^{xxv} Marja Aarnipuro ja Paula Paakkulainen, "Forum avattiin onekkaiden tähtien alla". *Iltalehti* 6.11.1985.
- ^{xxvi} Seppo Kaisla, "Hitaat eivät täällä menesty: Labyrintin salat paljastuvat". *Uusi Suomi* 6.1.1985.
- ^{xxvii} Ragnhild Artimo, Hbl, lainaus Tallgren, *Kvarteret Tuppen förändras*, 42.

- ^{xxviii} Forumin kauppakeskuksen atrium mahdollistaa luonnonvalon käytön, jota vahvennetaan valkoisten pintojen ja peilien kautta vahvistuvalla valaistuksella. Tällainen luonnon- ja keinonvalon runsas käyttö sekä avarien tilojen lisääminen olivat 1920-luvun tavaratalosuunnittelun innovaatioita, joiden avulla tuotettiin tilan, spektaakkelin ja yltykyläisyyden vaikutelmaa. Gail Reekie, *Temptations: Sex, Selling and the Department Store*. St Leonards: Allen and Unwin, 1993, 88. Stockmannin tavaratalon keskukseksi rakennettiin vuonna 1930 avara valopiha ja Frostéruksen suunnitelma pilvenpiirtäjämäisestä tornista korvattiin katosta kohoavalla majakkamaisella valotornilla, jonka kuvattiin hohtavan kuin "jättilyhty kaupungin yllä." Damstén, *Stockmann genom hundra år*, 133, 135. Vrt. Wolfgang Schivelbusch, *Disenchanted Night: The Industrialization of Light in the Nineteenth Century*. Berkeley: University of California Press, 1995 (1983), 114–115, 143.
- ^{xxix} Rob Shields, "Spaces for the Subject of Consumption". Teoksessa Rob Shields (toim.), *Lifestyle Shopping: The Subject of Consumption*. London: Routledge, 1994 (1992), 6-7; Reekie, *Temptations*, 88-89; Yinnis Gabriel and Tim Lang, *The Unmanageable Consumer: Contemporary Consumptions and its Fragmentations*. London: Sage, 1995, 74. Visuaalisen kaupunkikulttuurin historiasta ks. Christopher Prendergast, "Framing the City: Two Parisian Windows". Teoksessa Mary Ann Caws (toim.), *City Images: Perspectives from Literature, Philosophy, and Film*. Langhorne: Gordon and Bleach, 1993, 183–185; Elizabeth Wilson, *The Sphinx in the City. Urban Life, the Control of Disorder, and Women*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1992, 68, 84, 158; Rosalind Williams, *Dream Worlds: Mass Consumption in Late Nineteenth-Century France*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 1991 (1982), 84–85.
- ^{xxx} Turo-Kimmo Lehtonen, "Shoppailu sosiaalisena muotona". *Sosiologia* 31, 1994:41.
- ^{xxxi} Shields, "Spaces for the Subject of Consumption", 13.
- ^{xxxii} *Uusi Suomi* 5.11.1985, 12.
- ^{xxxiii} Reekie, *Temptations*, 116.
- ^{xxxiv} Mike Featherstone, *Consumer Culture & Postmodernism*. London: Sage, 1991, 104-105; myös Sharon Zukin, *The Cultures of the Cities*. Cambridge and Oxford: Blackwell, 1995.
- ^{xxxv} Margaret Crawford, "The World in a Shopping Mall". In Michael Sorkin (ed.) *Variations on a Theme Park: The New American City and the End of Public Space*. New York: Hill and Wang, 1992, 26-27.
- ^{xxxvi} Friedberg, *Window Shopping*, 2–4, 61, 68, 81.
- ^{xxxvii} Näyteikkunoiden katseleminen, ostostiloissa vaeltelu ja osin myös elokuvissa käyminen, joita Friedberg käyttää kokemuksellisinä esimerkeinään, ovat kaikki olleet leimallisesti naisisia ajanvietteitä Vrt. Siegfried Kracauer, *The Mass Ornament: Weimar Essays*. (Thomas Y. Levin ed.). Cambridge: Harvard University Press, 1995, 291–306. Pelot, joita ilmaistiin naisten "valvomaton" tavarataloissa ja muissa julkisissa kaupunkitiloissa liikkumista kohtaan, toistuvat myös elokuvan kohdalla. 1930-luvulle tultaessa yhdysvaltalaisen matinea-näytösten yleisöstä valtaosa oli naisia. Mica Nava, "Women, the City and the Department Store". In Colin Campbell and Pasi Falk (eds.), *The Shopping Experience*. London: Sage, 1997, 76–77.
- ^{xxxviii} David B. Clarke., "Introduction: Previewing the Elusive Cinematic City". Teoksessa David B. Clarke (toim.), *The Cinematic City*. London and New York: Routledge 1997, 1–4. Elokuva nivottiin tiiviisti kaupunkilaiseen arkielämän kudokseen jo 1900-luvun alussa ja varhaisia elokuvanäytöksiä järjestettiin varieteeteattereissa, vahakabineteissa, talvipuutarhoissa sekä kansainvälisissä näyttelyissä. Ensimmäinen kiinteä Edisonin kinetoskoopinäytöksille varattu tila avattiin Broadwaylla sijainneessa kenkäkaupassa 1894. Marraskuussa 1895 Max ja Emil Skladanowsky järjestivät julkisen, maksuttoman elokuvaesityksen Berliinin talvipuutarhassa ja 28.12.1895 Louis ja Auguste Lumiéren isä Antoine järjesti ensimmäisen maksullisen elokuvaprojektion pariisilaisen Grand Cafén intialaisessa salongissa. Yhdysvaltojen ensimmäinen projisoitu elokuvanäytös puolestaan järjestettiin 23.4.1896 Edisonin vitaskoopilla newyorkilaisessa music hallissa, jonka kohdalla seisoo nykyään Macy's-tavaratalo. Ian Christie, *The Last Machine: Early Cinema and the Birth of the Modern World*. London: BFI, 1994, 23, 51, 65–67; Hannu Salmi, "Fonografista eläviin kuviin". Teoksessa Kari Kallioniemi ja Hannu Salmi, *Porvariskodista maailmankylään: populaarikulttuurin historiaa*. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:40, 1995, 59, 67.
- ^{xxxix} Eeva Jokinen ja Soile Veijola, Turistin ruumis. *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 2/1993, 12.
- ^{xl} Wilson, *The Sphinx in the City*, 58.
- ^{xli} Kracauer, *Mass Ornament*, 323. Ajanvietteeksi kääntämäni "distraction" kääntyy myös häirinnäksi ja sekaannukseksi.
- ^{xlii} Christie, *The Last Machine*, 52–53.
- ^{xliii} Francois Laloche, *Architectures de cinémas*. Paris: Éditions du Moniteur, 1981, 68, 90, 116; Tom Gunning, "An Aesthetic of Astonishment: Early Film and the (In)Credulous Spectator". Teoksessa Linda Williams (toim.), *Viewing Positions: Ways of Seeing Film*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1995, 126–127.
- ^{xliv} Christie, *The Last Machine*, 54–55.
- ^{xlv} Sven Hirn, *Kuvat elävät. Elokvatoimintaa Suomessa 1908–1918*. Helsinki: VAPK 1991, 251–261; Antti Hannula, *Hesan leffat*, Julkaisematon tutkielma, 1991. Suomen Elokuva-arkiston hallussa. 1-2, luku I: 1–4 (sivunumeroinen käsikirjoitus, II viittaa luvun numeroon, 2 alalukuun).
- ^{xlvi} Näistä kansainvälisiä esikuvia toistaneista teatterinimistä huolimatta Suomessa ei kuitenkaan ollut elokuvapalatsia. 1800-luvun ooppera- tai teatterirakennusta muistuttanut, vuonna 1919 avattu ensi-iltateatteri Kino-Palatsi oli oloisammalla hienolla, mutta silti kaukana kansainvälisistä esikuvista. *Suomi-Filmin* johtaja Erkki Karu suunnitteli halki 1920-luvun pilvenpiirtäjän rakentamista Helsingin keskustaan Kino-Palatsin tontille (jossa sijaitsee nykyisin Akateeminen kirjakappale) ikään kuin Suomi-Filmin symboliksi ja amerikkalaisvaikutteiseksi modernin monumentiksi. Pilvenpiirtäjistä suunniteltiin 68 metriä korkeaa, yhteensä 20-kerroksista rakennusta, jossa olisi paitsi Suomi-Filmin pääkonttori ja suuri elokuvateatteri, myös maan elokuva-alan hallintokeskus edustustiloinen,

hotelleineen, ravintoloiheen ja klubihuoneistoiheen. Rakennuslupa heltisi kuitenkin liian myöhään, sillä laman myötä lipputulot vähenivät eikä rakennusprojektia ollut varaa käynnistää. Niinpä yhtiön mahtavuuden symbolin "ainoaksi muistomeriksi jäi – tuhansia maksanut kipsimalli Suomi-Filmin toimistoon". Roland af Hällström, *Filmi - aikamme kuva*. Jyväskylä: Gummerus 1936, 262–262; Kari Uusitalo, *Meidän poikamme. Erkki Karu ja hänen aikakautensa*. Helsinki: VAPK ja SEA, 1988, 127–132.

^{xlvi} Hannula, *Hesan leffat*. II, 2; III, 2; III, 7.

^{xlvi} Capitolissa 19.9.1929 järjestetty Al Jolsonin tähdittämän *Sonny Boyn (The Singing Fool, 1928)* ensi-ilta oli Suomen ensimmäisiä levyänielokuva-esityksiä. *Ibid.*, III, 2, 7. Vielä 1930-luvulla yhdysvaltalaiselokuvat saapuivat Suomeen noin vuoden ensi-iltansa jälkeen, kun ne olivat jo kiertäneet Euroopan keskeisemmät alueet. Keijo Virtanen ja Esko Heikkonen, *Amerikkalaisen kulttuurin leviäminen Suomeen. Tutkimusraportti Suomen Akatemian tukemasta projektista*. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja, n:o 15. Turku 1985, 110–113.

^{xlvi} Hannula, *Hesan leffat*, III, 2; IX, 4.

ⁱ Mari Karttunen, "Filmihullun keidas? Forum seitsemine saleineen avaa ovensa". *Ilta-Sanomat* 15.8.1985.

ⁱⁱ *Helsingin sanomat* 17.8.1985.

ⁱⁱⁱ *Hufvudstadsbladet* 16.8.1985.

ⁱⁱⁱ *Italehti* 15.8.1985.

^{iv} *Italehden* edustajaa nurjempaa asennetta edusti Matti-Esko Hytösen kolumni "Suuren maailman avajaiset: 'suomalaisen Hollywood-elokuvan' markkinoinnissa osattiin ottaa mallia Atlantin valtameren takaa". *Helsingin Sanomat* 25.8.1985.

^v *Hufvudstadsbladet*, 16.8.1985.

^{vi} Määritelmät Paula Paakkulainen, "Mollella jo uudet elokuvat mielessä: Forumjätin ekat maljat!" *Italehti* 17.8.1985.

^{vii} Myöhemmin vanhaa ja uutta arkkitehtuuria yhdisteltiin mm. Stockmannin uudisrakennuksessa, Kluuvin ja Velhollinnan kauppakeskuksissa sekä Turun Hansakorttelissa.

^{viii} *Ilta-Sanomat* 15.8.1985.

^{ix} James Elkins, *The Object Stares Back: On the Nature of Seeing*. New York: Harvest Books, 1996, 36.

^x *Ilta-Sanomat* 15.8.1985.

^{xi} *Italehti* 17.8.1985.

^{xii} Gabriel and Lang, *The Unmanageable Consumer*, 27–31.

^{xiii} *Ilta-Sanomat* 15.8.1985.

^{xiv} Friedberg, *Window Shopping*, xi; 121–122.

^{xv} *Uusi Suomi* 6.11.1985. Uuden Suomen kahden sivun mittaista Forum- uutista, joka sisälsi mm. Karttakuvia kauppakeskuksen eri kerroksista ja liikkeistä, seurasi viisi kokonaista sivua maksettuja Forum-mainoksia.

^{xvi} *Helsingin Sanomat* 6.11.1985; *Hufvudstadsbladet* 6.11.1985.

^{xvii} Forum mainos, *Helsingin Sanomat* 5.11.1985.

^{xviii} *Uusi Suomi* 6.11.1985; myös *Helsingin Sanomat* 7.11.1985.

^{xix} Vrt. Christie, *The Last Machine*, 28; 31; Friedberg, *Window Shopping*; Salmi, "Fonografista eläviin kuviin", 75.